

ترجمه انگلیسی این مقاله نیز با عنوان:
The Study of Design and Pattern in Carpets with Armenianplan in
Kharaghan Region of Qazvin
در همین شماره مجله به چاپ رسیده است.

مقاله پژوهشی

طرح و نقش در قالی‌های نقشه‌ارمنی بخش خرقان استان قزوین*

حجت‌اله رشادی^۱، داود شادلو^{۲*}، امین ایرانپور^۳

۱. عضو هیئت علمی گروه فرش، دانشکده هنر، دانشگاه اراک، ایران.
۲. استادیار گروه هنر اسلامی، مؤسسه آموزش عالی فردوس، مشهد، ایران.
۳. دکتری تاریخ تطبیقی و تحلیلی هنر اسلامی، دانشکده هنر، دانشگاه شاهد، تهران، ایران.

تاریخ انتشار: ۹۹/۱۲/۰۱

تاریخ پذیرش: ۹۹/۰۶/۲۵

تاریخ دریافت: ۹۷/۱۱/۱۴

چکیده

بیان مسئله: شمار بسیاری از قالی‌های روستایی و عشایری استان قزوین به اقوام و تیره‌های مختلف ساکن در این منطقه تعلق دارد. از مهم‌ترین این اقوام ارمنیان‌اند که سنت کهن قالی‌بافی خود را در این سرزمین نیز ادامه داده‌اند و می‌توان انتظار داشت که ویژگی‌های فرهنگی و قومیتی آنان در دست‌بافته‌هایشان نیز بروز یافته باشد. از سویی، تأثیر خصوصیات اقلیمی نیز، پس از یکجانشینی ارمنیان، بر فرهنگ و هنر آنان قابل انتظار است. زمینه‌های مذکور این پرسش را پیش می‌کشد که مجموع عوامل نژادی و اقلیمی چه ویژگی‌هایی را برای بافته‌های ارمنیان منطقه قزوین رقم زده است.

هدف پژوهش: این پژوهش در پی شناسایی و بررسی طرح و نقش قالی‌های نقشه‌ارمنی قزوین است که این بافته‌ها را در میان دیگر بافته‌های آن منطقه و نیز بافته‌های همین قوم در دیگر مناطق ایران دارای شناسنامه‌ای متمایز می‌سازد.

روش پژوهش: بیشتر داده‌های این پژوهش به شیوه میدانی گرد آمده و برای برخی بررسی‌های تاریخی به اسناد نیز مراجعه شده است. روش تحقیق براساس شیوه اجرا توصیفی و تحلیلی است. داده‌ها نیز به صورت کیفی تجزیه و تحلیل شده‌اند. براساس جستجوی میدانی صورت گرفته، کلیه قالی‌های در دسترس نقشه‌ارمنی خرقان قزوین در جامعه آماری این پژوهش قرار دارد و از این میان، ۱۳ قالی یافت‌شده در منطقه به عنوان جامعه نمونه انتخاب شده است.

نتیجه‌گیری: وابستگی به طرح و نقش قالی ارمنستان ویژگی کلی قالی‌های نقشه‌ارمنی منطقه خرقان است که بیش از قالی‌های ارمنی‌باف دیگر مناطق ایران در این منطقه نمود دارد. برجسته‌ترین ویژگی‌های طرح و نقش قالی‌های نقشه‌ارمنی قزوین ساختار هندسی و شکسته و تأکید بر نقوش شاخصی چون کلیسا، چلیپا و ستاره است که در فرهنگ این قوم ریشه دارد. رایج‌ترین نقشه‌های قالی‌های ارمنی نیز شامل بوته‌خاری، کاسه‌بشقابی، گل‌افشان، ترنج‌چلیپا و گلدانی است.

واژگان کلیدی: قالی نقشه‌ارمنی، خرقان، استان قزوین، طرح، نقش.

امین ایرانپور و با حمایت مرکز ملی فرش ایران انجام شده است
* نویسنده مسئول: shadloudavood@gmail.com، ۰۹۳۶۰۳۲۸۲۶۳

* این مقاله مستخرج از طرح تحقیقاتی «شناسایی، ریشه‌یابی و احیای طرح‌ها و نقوش فرش استان قزوین» است که توسط دکتر داود شادلو، حجت‌اله رشادی و

مقدمه و بیان مسئله

پیشینهٔ قالی‌بافی ارمنیان بسیار کهن است و از دیرباز نیز می‌توان نشانه‌های آن را بر فرش‌های ایرانی دنبال کرد. به گفتهٔ حصوری، شواهد این موضوع به پیش از اسلام می‌رسد (حصوری، ۱۳۷۶). بیشترین داده‌ها دربارهٔ فرش‌بافی ارمنیان در تواریخ دوران صفویه آمده است. به نقل از بابایان (۱۳۸۶)، «آراکل داوریژتسی»^۱، مورخ هم‌دوره با کوچ ارمنیان به جلفای اصفهان، به استقبال اهالی جلفای قدیم از شاه عباس نخست (۱۶۰۳ م.) و قالی‌های گران‌بها، لباس‌های فاخر، بافته‌های بارز و زیورآلات اهدایی ایشان به شاه اشاره و خاطرنشان می‌کند که این استقبال باشکوه مورد توجه شاه قرار گرفت و زمینه‌ای برای طرح‌ریزی کوچ اجباری ارمنیان به اصفهان شد. «صنعتگران ارمنی از استادان مسلم زرگری، کرباس‌بافی و قالی‌بافی ایران به‌شمار می‌رفتند و تنها در جلفا شمار آنان به چند هزار نفر می‌رسید» (اوهانیان، ۱۳۸۶). البته از تاریخ ورود ارمنیان به سرزمین قزوین آگاهی دقیقی در دست نیست، اما بنا به برخی منابع، این زمان به دورهٔ صفویه بازمی‌گردد (کلریز، ۱۳۳۷، ۵۱۲؛ ورجاوند، ۱۳۷۷، ج. ۲، ۱۱۴۹). تکمیل‌همایون، بنا به نوشتهٔ شاردن، شمار ارمنیان ساکن شهر قزوین را در سال ۱۶۷۴ م. (۱۰۸۵ ق.) ۴۰ خانواده و بیش از ۲۰۰ نفر حدس می‌زند. او همچنین می‌نویسد: «در نیمهٔ نخست سدهٔ نوزدهم، پاره‌ای اسناد و مدارک (خاطرات و سفرنامه‌ها و اسناد بایگانی) شمار خانواده‌های ارمنی در قزوین را ۱۲ خانوار نشان داده‌اند» (تکمیل‌همایون، ۱۳۸۳). در سال ۱۹۰۰ م. (۱۳۱۸ ق.)، بر پایهٔ اطلاعات آرشیو کلیسای وانک اصفهان، جماعت ارمنی قزوین ۴۰ خانواده و ۲۵۴ تن ثبت شده است (ورجاوند، ۱۳۷۷، ج. ۲، ۱۱۵۲). عین‌السلطنه در یادداشت‌های پایانی ماه محرم سال ۱۳۴۰ ق. (۱۹۲۱ م.) نوشته است: «یک دستهٔ بزرگ ارمنه از قراباغ وارد قزوین شد» (همان، ج. ۳، ۲۲۴۱). در سالنامهٔ ارمنه ایران در سال ۱۹۲۷ م. (۱۳۴۷ ق.) آمده است: «جمعیت ارمنهٔ شهر حدود ۵۶۰ نفر و ۱۱۰ خانواده است» (همان، ج. ۲، ۱۱۶۳). در دورهٔ سلطهٔ استالین به سال ۱۹۳۸ م. (۱۳۱۷ ق.) چند صد خانوادهٔ ارمنی تابع ایران از روسیه اخراج شدند. گروهی از آنان در انزلی و رشت اقامت اختیار کردند و گروه کثیری به قزوین آمدند (همان، ۱۱۶۵). روستاهای ارمنی‌نشین در شهرهای اطراف قزوین و بیشتر در بخش خرقان پدید آمده‌اند. «منطقهٔ خرقان از تاریخ ۱۷۵۰ م. (۱۱۲۹ ش.) دارای ساکنان ارمنی می‌شود» (هواساپیان، ۱۳۸۶، ۵۳). در روستای قدیم‌آباد (در شش کیلومتری شهر، پس از راه‌آهن) ۴۵ خانوادهٔ ارمنی، کوچ‌کرده از خرقان قزوین، سکونت داشتند و گویا در سال ۱۳۴۵ ش. (۱۹۶۴ م.) به ارمنستان کوچ کردند. بر پایهٔ آمار

چاپ‌شده در روزنامهٔ «آلیک» در سال ۱۹۳۷ م. (۱۳۱۶ ش.) وضعیت روستاهای ارمنی‌نشین قزوین به قرار زیر بوده است: ۱. چناقچی بالا، ۸۵ خانوار؛ ۲. چناقچی پایین، ۶۰ خانوار؛ ۳. لار، ۷۵ خانوار؛ ۴. ینگ قلعه، ۳۵ خانوار؛ ۵. زنب (زمبار)، ۳۵ خانوار؛ ۶. یارآباد، ۲۸ خانوار؛ ۷. قره بلاغ، ۱۲ خانوار؛ ۸. تیره، ۸ خانوار؛ ۹. خسروآباد، ۸ خانوار» (تکمیل‌همایون، ۱۳۸۳). پس از زلزلهٔ بوئین‌زهرا در سال ۱۳۴۱ بیشتر ارمنیان قزوین از این منطقه کوچیده‌اند. روستاهای ارمنی‌نشین بخش خرقان استان قزوین نیز بدین قرار بوده‌اند: ۱. لار؛ ۲. چارحد؛ ۳. چناقچی بالا؛ ۴. چناقچی پایین؛ ۵. هنگام‌قلعه؛ ۶. آق‌بولاق؛ ۷. تیره؛ ۸. ورزند؛ ۹. زمبار؛ ۱۰. حصارچای؛ ۱۱. یارآباد؛ ۱۲. امیرآباد؛ ۱۳. کشکاباد.

در این مقاله قالی‌های نقشه‌ارمنی‌ای که در بخش خرقان استان قزوین بافته و یافت شده‌اند مورد بررسی قرار گرفته‌اند. برخی از این نمونه‌ها ممکن است مشخصاً توسط ارمنی‌هایی که در گذشته ساکن منطقهٔ خرقان بوده‌اند بافته شده باشند و گروهی از این قالی‌ها، ممکن است نمونه‌هایی بازبافی شده از قالی‌های ارمنی‌باف باشند؛ با این تفاوت که توسط ساکنان بومی و غیرارمنی بافته شده‌اند.

امروزه، به سبب کوچ ارمنیان از استان قزوین، از قالی‌بافی آنان کمتر می‌توان سراغ گرفت، اما نمونه‌های متعددی از نقشه‌ها و بافته‌های آنان برجای مانده است. هرچند ممکن است برخی از این قالی‌ها مستقیماً به دست ارمنه بافته نشده و دست‌بافتهٔ دیگر اقوام ساکن در منطقه باشند که از نقشهٔ قالی‌های ارمنی نیز استفاده کرده یا الهام گرفته‌اند؛ به‌ویژه آنکه نویسندگان مقاله حاضر هنگام ورود به این منطقه آن را خالی از ارمنه یافتند، اما بنا به گفتهٔ آگاهان و خبرگان محلی، بافت فرش‌هایی با نقشهٔ ارمنی همچنان در روستاهای لار، آبگرم، چوزه، چناقچی، آلاچان، آسیان، استلج، پرچین، علیشار، قهوج، کلنجین و توآباد کمابیش رواج دارد. این نکته نشان می‌دهد که نقشه‌های ارمنی در دیگر مناطق نیز راه یافته و بافته می‌شده است و محدود به مناطقی نمی‌شود که سکونت‌گاه ارمنه بوده است. وجود دست‌بافته‌های منسوب به ارمنه در منطقهٔ خرقان قزوین پرسش از ویژگی‌های طرح و نقش آن‌ها را در نسبت با بافته‌های ارمنه در مناطق دیگر و همچنین بافته‌های بومی قزوین پیش می‌کشد. شناسایی و دسته‌بندی قالی‌های نقشه‌ارمنی قزوین گامی است در جهت روشن‌تر ساختن و تکمیل تاریخ قالی این منطقه. بر این اساس، پژوهش حاضر مشخصاً دو هدف را جستجو می‌کند: ۱. شناسایی طرح و نقش قالی‌های نقشه‌ارمنی خرقان قزوین؛ ۲. تبیین شباهت‌ها و تفاوت‌های قالی‌های نقشه‌ارمنی خرقان با قالی‌های زیستگاه اولیهٔ ارمنیان (ارمنستان).

پیشینه پژوهش

ادواردز (۱۳۶۸) در کتاب «قالی ایران» به فرش بافی ارمنیان لیلیان و فریدن اشاره می‌کند. ادواردز در این کتاب برخی از ویژگی‌های قالی‌های ارمنی را به اختصار برمی‌شمرد، از جمله بافت تک‌پود و فشرده، پرداخت خوب، و استفاده از رنگ‌های جوهری. او در خصوص طرح و نقش قالی‌های یادشده توضیح چندانی نمی‌دهد و صرفاً اشاره می‌کند که فاقد زیبایی و تکراری و تقلیدی از نمونه‌های آمریکایی‌پسندند.

هواساپیان (۱۳۸۶) در کتاب «زیراندازهای ارمنی» روستاهای ارمنی‌نشین خرقان را معرفی و ویژگی‌های فرش بافی هر یک را بررسی می‌کند. در این کتاب درباره نوع دار، مواد اولیه و طرح و نقش فرش‌هایی که ارمنیان این مناطق به کار می‌گیرند نیز توضیحاتی داده شده است. رویکرد پژوهشی کتاب تمرکز بر طرح، نقش و ریشه‌یابی نقوش نیست و نویسنده فقط زیراندازهای ارمنی‌باف ایران را معرفی و وصف می‌کند.

در مقاله «فرش‌های ارمنی‌باف فریدن» نیز مجابی و همکاران نخست به تاریخچه ارمنیان و فرش بافی آنان پرداخته، سپس فرش‌های منطقه فریدن را از نظر ویژگی‌های فنی بافت، رنگ و طرح و نقش بررسی‌ده‌اند، اما مطالب این مقاله، در بخش طرح و نقش، کمابیش کلی و در حد معرفی است (مجابی، جنت، میر مولا و احمدی، ۱۳۸۲).

تناولی در کتاب «تخت‌بافته‌های ایرانی»^۲ بخشی را به معرفی دست‌بافته‌های تخت‌باف منطقه خرقان اختصاص داده است. تمرکز او بیشتر بر دست‌بافته‌های شاهسون‌هاست و به فرش‌های پرزدار هم نمی‌پردازد. رویکرد این پژوهش بوم‌شناسانه است و پژوهشگر جغرافیای بافت را بیش از متغیرهای دیگر بررسی می‌کند (Tanavoli, 2002).

کاراپتیان (۱۳۹۱) در مقاله «پیشینه فرش‌های ارمنی و بازتاب نماد و انگاره در اصالت نقش‌های آن» با رویکردی نمادشناسانه فرش‌های ارمنی‌باف کشور ارمنستان را بررسی کرده است که گستره جغرافیایی این پژوهش فرش‌های ارمنی‌باف ایران را دربر نمی‌گیرد.

سلطانی‌نژاد و همکاران نیز در مقاله «مطالعه تطبیقی قالی ارمنستان و قالی ارمنی‌باف ایران» قالی ارمنستان و قالی ارمنی‌باف ایران را از نظر طرح، رنگ و ویژگی‌های بافت با هدف یافتن اشتراکات، تفاوت‌ها و تأثیرات متقابل آن‌ها با هم تطبیق داده و نتیجه گرفته‌اند قالی ارمنی‌باف ایران، بیش از حفظ ویژگی‌های قالی ارمنستان، نمایانگر فرهنگ اصیل قالی‌بافی ایرانی است (سلطانی‌نژاد، فرهمند بروجنی و ژوله، ۱۳۸۹). تمرکز این مقاله بر قالی‌های ارمنی‌باف استان‌های اصفهان، مرکزی و چهارمحال و بختیاری است و به بافته‌های ارمنستان قزوین و مشخصاً بخش خرقان نپرداخته است.

روش پژوهش

این پژوهش عمدتاً بر داده‌های میدانی (به‌طور ویژه بافته‌های ارمنی بخش خرقان استان قزوین) متکی است؛ در عین حال، در برخی بررسی‌های تاریخی، اسناد مکتوب نیز مورد ملاحظه قرار گرفته است. روش تحقیق براساس شیوه اجرا توصیفی و تحلیلی است و داده‌ها نیز به‌صورت کیفی تجزیه و تحلیل شده‌اند.

جامعه آماری و نمونه آماری

براساس پیمایش صورت‌گرفته در ۱۲ روستای خرقان استان قزوین (لار، آبگرم، چوزه، چناقچی، آلاچان، آسیان، استلج، پرچین، علیشار، قهوج، کلنجین، توآباد) کلیه قالی‌های نقشه‌ارمنی در دسترس در جامعه آماری این پژوهش قرار گرفته‌اند. گفتنی است نگارندگان از همه ۱۲ روستا بازدید کرده‌اند و نمونه‌ها عموماً در مساجد، بقعه‌های مذهبی و امامزاده‌ها یافت شدند، زیرا وقفی بودن قالی‌ها سبب شده است کمتر با فرش‌های جدید جایگزین شوند؛ البته نمونه‌های اندکی نیز از منازل روستاییان به‌دست آمده است. لازم به ذکر است که در مرحله گردآوری، در برخی روستاها، دیگر نمونه‌ای از قالی‌های نقشه‌ارمنی به‌جای نمانده بود؛ از جمله آبگرم، آلاچان، آسیان، استلج، پرچین، علیشار، قهوج و کلنجین و نمونه‌های ارائه‌شده از روستاهای لار (یک نمونه)، چوزه (چهار نمونه)، چناقچی (دو نمونه) و توآباد (دو نمونه) گردآوری شده است؛ اما آگاهان محلی همچون مسئول اسبق اداره فرش قزوین جناب آقای «دباغ‌ها» تأکید داشتند که در همه ۱۲ روستای نام‌برده نمونه‌های نقشه‌ارمنی هم بافته و هم یافت می‌شده است. بخشی از نمونه‌های جامعه آماری نیز -به‌ویژه نمونه قالی‌هایی که اکنون دیگر در روستای منشأ آن، قالی نقشه‌ارمنی وجود ندارد- از مجموعه آقای «کبیری»^۳ اخذ شده است. از این میان ۱۳ قالی یافت‌شده در منطقه به‌عنوان جامعه نمونه انتخاب شده است. کلیه تصاویر میدانی این پژوهش در بازه زمانی ۱۳۸۹-۱۳۹۰ عکس‌برداری شده است.

نقوش رایج در قالی‌های نقشه‌ارمنی بخش خرقان استان قزوین

قالی‌های نقشه‌ارمنی از لحاظ طرح و نقش ویژگی‌هایی خاص و شاخص دارند. با وجود این، مانند بافته‌های سایر ساکنان منطقه خرقان، از تأثیرات بافته‌های اقوام هم‌جوار، شامل شاهسون‌ها، کردها و تات‌ها، برکنار نمانده‌اند. ویژگی‌های خاص فرهنگی گاه به شکل‌گیری طرحی شاخص در بافته‌های ارمنی می‌انجامد، اما نمود بارز این تأثیر در قالی‌های نقشه‌ارمنی خرقان بیشتر در نقش‌مایه‌ها و نقوش به چشم می‌خورد. از این

تصویر ۱. نقشهٔ بوته‌خاری (بافت روستای لار). مأخذ: آرشیو نگارندگان.

تصویر ۲. قالی نقشه‌ارمنی، نقشهٔ بوته‌خاری (بافت شاهسون‌های خرقان). مأخذ: آرشیو نگارندگان.

رو، قالی نقشه‌ارمنی با طرح اقتباسی در نوع نقوش به‌کاررفته از نمونه‌های مشابه بازشناخته می‌شود. این نقشه‌ها گاه از مناطق و اقوام هم‌جوار متأثرند و گاه از دیگر بافته‌ها و نقوش خاص ارمنی الهام گرفته شده‌اند. آنچه سبب تمایز و شناخت این نقشه‌ها از موارد مشابه در میان اقوام هم‌جوار می‌شود تأثیر ویژگی‌های فرهنگ ارمنی بر قالی‌های ارمنی‌باف است. در ادامه، نقوش قالی‌های نقشه‌ارمنی در سه بخش کلی متن، حاشیهٔ بزرگ و حاشیهٔ کوچک بررسی می‌شوند.

• متن

مهم‌ترین نقوش و نقشه‌های رایج در متن قالی‌های نقشه‌ارمنی خرقان را می‌توان به پنج دسته تقسیم کرد: بوته‌خاری افشان (کنگری)، کاسه‌بشقابی یا گیلاسی، گل‌افشان، ترنج‌چلیپا، و گلدانی.

– **بوته‌خاری افشان (کنگری):** نقشهٔ بوته‌خاری افشان، افزون بر اینکه میان ارمنیان خرقان رایج است، در میان شاهسون‌های منطقه نیز بسیار رواج دارد (تصاویر ۱ و ۲). این نقشه در بافته‌های شاهسونی دارای انواعی است که به‌لحاظ نوع نقوش به‌کاررفته متفاوت‌اند و نمونهٔ ارمنی‌باف آن نیز با نقش‌مایه‌های خاص خود از بافته‌های شاهسونی متمایز می‌شود. در نمونهٔ ارمنی‌باف، گل‌های درشت شبیه به گل‌فرنگ (در اصطلاح بافندگان بومی منطقه، گل‌بتو) در کنار برگ‌های کنگری نسبت به نمونه‌های مشابه شاخص‌اند. تفاوت دیگر استفاده از نقش چلیپا و گل چهارپر در متن یا حاشیهٔ قالی‌های ارمنی است.

این نقشه در میان ارمنیان کمره و فریدن درختی و بته‌جقه نیز خوانده می‌شود که سبب آن نقش درختی در میانهٔ نقشه است که بر شاخه‌های بته‌جقه‌مانند روییده است؛ اما در منطقهٔ خرقان به بوته‌خاری (کنگری) مشهور است. بافت این نقشه در منطقهٔ خرقان بیش از دیگر مناطق ارمنی‌باف ایران رواج دارد.

– **کاسه‌بشقابی (گیلوسی):** نقشهٔ کاسه‌بشقابی نقشهٔ اقتباسی قالی‌های ارمنی از نمونه‌های شاهسونی است که به همین نام شناخته می‌شوند. در متن نمونهٔ ارمنی گاه نقش‌مایه‌هایی به‌کار می‌رود که در قالی‌های شاهسونی سابقه ندارد و سبب تمایز آن است. همچنین در فضای بالا و پایین متن، در جایگاه لچک، اغلب نقش‌مایهٔ چلیپا یا گل چهارپر قرار می‌گیرد و به‌عنوان شاخص قالی‌های ارمنی شناخته می‌شود. از دیگر نقوش شاخص در برخی نمونه‌های ارمنی این نقشه وجود چراغ (فانوس) است (تصویر ۳). می‌توان گفت فروختن چراغ و شمع هنگام دعا در میان مسیحیان ارمنی آیینی است که در نقوش بافته‌ها و آثارشان نیز جلوه یافته است (تصویر ۴).

اما بارزترین تفاوت میان نمونهٔ ارمنی‌باف (تصاویر ۵ و ۶) و نمونهٔ شاهسونی (تصویر ۷) استفاده از حاشیهٔ کلیسا با

فراوانی را داراست. تصویر ۸ قالی‌ای ارمنی را با نقشه گل‌افشان و نقش آفتابگردان نشان می‌دهد. در متن این قالی مراحل رشد یک گل آفتابگردان تا پژمرده شدن به صورت پیاپی تصویر شده است. گل‌فرنگ‌های درشت در دیگر بافته‌ها، منسوجات و نقاشی‌های ارمنی نیز کاربرد دارند. - ترنج‌چلیپا: طرح کلی چلیپا (صلیب) به صورت تک یا

نقش‌مایه چلیپا در گونه ارمنی‌باف است. مجموع این ویژگی‌ها شناسه نقشه ارمنی در میان دیگر نقشه‌های کاسه‌بشقابی یا گیلانی است.

گل‌افشان: در متن این نقشه آنچه بیشتر به چشم می‌آید گل‌های درشت در میان نقش‌مایه‌های خرد است (تصاویر ۸ و ۹). در این میان، گل آفتابگردان و گل‌فرنگ بیشترین

تصویر ۴. نقش چراغ در سرلوح انجیل. مأخذ: آرشیو نگارندگان.

تصویر ۳. نقش چراغ در قالی ارمنی، جزئی از تصویر ۵. مأخذ: آرشیو نگارندگان.

تصویر ۵ (راست). نقشه کاسه‌بشقابی و گیلانی (بافت روستای چناقچی). مأخذ: آرشیو نگارندگان.

تصویر ۶ (وسط). نقشه کاسه‌بشقابی (گیلانی) (بافت روستای چناقچی). مأخذ: آرشیو نگارندگان.

تصویر ۷ (چپ). قالی نقشه ارمنی، نقشه کاسه‌بشقابی (گیلانی) (بافت شاهسون‌های خرقان)، از مجموعه مهدی کبیری. مأخذ: آرشیو نگارندگان.

تصویر ۹. نقشه افشان گل‌بتویی (بافت روستای چوزه)، از مجموعه مهدی کبیری. مأخذ: آرشیو نگارندگان.

تصویر ۸. نقشه افشان آفتابگردان (بافت روستای چناقچی). مأخذ: آرشیو نگارندگان.

که ساکنان آن ارمنی نیستند — نیز رواج دارد. حضور دیگر نقوش شاخص ارمنی، مانند گل چهار و هشت‌پر، و حاشیه موسوم به بلوجیک در بافته‌های توآباد قابل توجه است. این ویژگی‌ها با در نظر گرفتن هم‌جواری توآباد با روستاهای ارمنی‌نشین خرقان، گواه تأییدپذیری بافته‌های این روستا از قالی‌های ارمنی است (تصاویر ۱۵ و ۱۶).

— گلدانی: این نقشه در روستای چوزه^۴ بیش از دیگر مناطق رواج دارد و از این رو به نقشه چوزه هم معروف است. در پایین متن قالی، گلدانی کوچک وجود دارد که معمولاً در قالی‌های بافت پنبک، بخشی از ارمنستان امروزی، هم دیده می‌شود. از آنجا که چوزه به معنی «غوزه پنبه» نیز هست، می‌توان برای بافته‌های این دو منطقه پیوندی در نام و جغرافیا و نقش متصور شد (تصویر ۱۷).

نقش گلدان، به‌تنهایی، در منسوجات ارمنی نیز استفاده شده است. نقشه گلدانی چوزه در برخی قالی‌های روستایی

چندترنجی شناساننده این نقشه است (تصویر ۱۰). نقشه ترنج‌چلیپا در قالی‌های روستای پنبک در استان لوری ارمنستان همراه با نقوشی چون آستخ (ستاره) و قلاب بافته می‌شود. خاستگاه نخستین نقشه ترنج‌چلیپا را باید روستای پنبک دانست که این نقشه با ترکیب‌بندی‌های گوناگون در آنجا بافته می‌شود (تصاویر ۱۱ و ۱۲). ترنج‌چلیپا، که در منطقه خرقان به صورت هندسی با نقوش انتزاعی رواج دارد، در بافته‌های دیگر مناطق ارمنی‌نشین، از جمله لیلیان، به صورت گردان هم استفاده می‌شود. به نوشته کاراپتیان، نقوش متنوع صلیب از بسط و گسترش صلیب ستاره برآمده و صلیب نماد نور است که به‌طور نمادین ظهور یا رستاخیز مسیح و بهشت را تداعی می‌کند (تصاویر ۱۳ و ۱۴) (کاراپتیان، ۱۳۹۱).

این نقشه در میان بافته‌های روستای توآباد خرقان — دهی از دهستان خرقان شرقی واقع در بخش آوج استان قزوین،

تصویر ۱۰ (راست). نقشه ترنج چلیپای خرقان. مأخذ: آرشیو نگارندگان.

تصویر ۱۱ (وسط). نقشه ترنج چلیپای پنبک. مأخذ: <https://www.christies.com>

تصویر ۱۲ (چپ). ترنج چلیپا پنبک. مأخذ: <https://auction.catawiki.com>

تصویر ۱۳ (راست بالا). نقش گل چهارپیر و هشت پر در قالی های نقشه‌ارمنی خرقان. مأخذ: آرشیو نگارندگان.

تصویر ۱۴ (راست پایین). نقش استخ (ستاره) در قالی های نقشه‌ارمنی خرقان. مأخذ: آرشیو نگارندگان.

تصویر ۱۵ (وسط). نقشه ترنج چلیپا (بافت روستای توآباد). مأخذ: آرشیو نگارندگان.

تصویر ۱۶ (چپ). نقشه ترنج چلیپا (بافت روستای توآباد). مأخذ: آرشیو نگارندگان.

همدان نیز دیده شده است. بافت این نقشه در بخش روستایی همدان گویای ارتباط اقوام منطقه خرقان پیش از تقسیم‌بندی جغرافیای کنونی آن است (تصاویر ۱۸-۲۳).

• حاشیه بزرگ

مهم‌ترین نقوش و نقشه‌های رایج در حاشیه بزرگ قالی‌های نقشه‌ارمنی خرقان را می‌توان به پنج دسته تقسیم کرد: حاشیه کلیسا، حاشیه چلیپا، حاشیه آستخ، حاشیه بلوجیک، و حاشیه شانه‌به‌سر.

– حاشیه کلیسا: چنانکه از نام آن برمی‌آید، این نقش از شکل کلیسا الهام گرفته شده است و در دیگر هنرهای ارمنی نیز به چشم می‌آید (تصویر ۲۴). این حاشیه از شاخص‌های قالی‌های ارمنی برای تمیز دادن آن‌ها از نقشه‌های مشابه دیگر اقوام به‌شمار می‌رود. کاربرد نوعی از آن در بافته‌های روستای چناقچی سبب شده است با نام چناقچی (چاناخچی) نیز شناخته شود (تصویر ۲۵).

صورت دیگری از حاشیه کلیسا، در نقشه‌های کاسه‌بشقابی، قالی‌های ارمنی را از نمونه‌های شاهسونی متمایز می‌کند. اگرچه طرح کلی و فضا سازی حاشیه در هر دو شبیه است، جزئیات نقوش و آرایه‌ها هر حاشیه را به نمونه ارمنی یا شاهسون نسبت می‌دهد. حاشیه معمول در نقشه‌های کاسه‌بشقابی شاهسون، که با نام

تصویر ۱۷. نقشه گلدانی (بافت روستای پنبک). مأخذ: <http://ca.furniture.com/rugs>

تصویر ۱۸. نقشه گلدانی (بافت روستای چوزه). مأخذ: آرشیو نگارندگان.
تصویر ۱۹. نقشه گلدانی (بافت روستای چوزه). مأخذ: آرشیو نگارندگان.
تصویر ۲۰. نقشه گلدانی (بافت روستای چوزه). مأخذ: آرشیو نگارندگان.

تصویر ۲۲ (راست). نقش گلدان بر پارچه تزیینی ارمنی، کلیسای مریم مقدس تهران. مأخذ: آرشیو نگارندگان.
تصویر ۲۳ (چپ). نقش گلدان در قالی ارمنی، جزئی از تصویر ۱۸. مأخذ: آرشیو نگارندگان.

تصویر ۲۴. نقش کلیسا در نقاشی ارمنی، کلیسای مریم مقدس تهران. مأخذ: آرشیو نگارندگان.

تصویر ۲۱. قالی نقشه‌ارمنی، نقشه گلدانی (بافت همدان)، از مجموعه مهدی کبیری. مأخذ: آرشیو نگارندگان.

تناوب رنگی کاربرد دارد. این نقش با نقش چلیپا دارای ارتباط ساختاری نزدیک است و معمولاً همراه با آن دیده می‌شود. این ارتباط سبب می‌شود که گاهی نقش چلیپا با تکرار بازوها به نقش ستاره نزدیک شود (تصاویر ۲۹، ۳۰ و ۳۱). نقشی که از این تکرار یا تلفیق حاصل می‌شود، گونه‌ای ستاره است که بر منسوجات، لباس‌ها و ظروف ارمنی کاربرد دارد (تصاویر ۳۲-۳۵).

آستخ (ستاره هشت‌پر) به شکلی دیگر نیز در قالی‌های ارمنی استفاده می‌شود. نقش آستخ در قالی‌های ارمنستان سابقه حضور داشته است و به صورت تک‌نقش بر لباس‌های ارمنی نیز کاربرد دارد. با این وصف، آستخ، در کنار کلیسا و چلیپا، از ویژگی‌ها و شناسه‌های مهم قالی‌های ارمنی به شمار می‌آید.

حاشیه بلوجیک: استفاده از این نقشه در قالی‌های نقشه‌ارمنی خرقان فراوانی بسیار دارد. این حاشیه شامل

یورت یا یورده شناخته می‌شود، ملهم از چادرهای عشایر شاهسون است (تصویر ۲۶). در تناظر با حاشیه یورد شاهسونی، بازوی چلیپا و گل چهارپر برآمده از نقش کلیسا، به همراه نقش چلیپا در اطراف، حاشیه نقشه ارمنی را رقم می‌زند (تصویر ۲۷).

حاشیه چلیپا: بیشتر به‌عنوان نقش‌مایه در متن و حاشیه قالی‌های ارمنی به‌کار می‌رود، اما گاه خود در نقش واگیره برای حاشیه استفاده می‌شود (تصویر ۲۸).

حاشیه آستخ: آستخ در زبان ارمنی به معنای ستاره است. استفاده از این نقش در قالی‌های ارمنی خرقان رواج بسیار دارد. به نوشته ارکلیان، از زمان‌های قدیم در ارمنستان پرستش ستارگان مرسوم بوده است و آستخیک (ستاره کوچک) در فرهنگ و ادبیات ارمنی الهه عشق شناخته می‌شود (ارکلیان، ۱۳۸۷). نقش ستاره در متن و حاشیه قالی‌های ارمنی به‌صورت هشت‌پر و با

تصویر ۲۵. حاشیه کلیسا (چاناخچی) در قالی ارمنی، جزئی از تصویر ۸. مأخذ: آرشیو نگارندگان.

تصویر ۲۶. حاشیه یورت در قالی شاهسون، خرقان. مأخذ: آرشیو نگارندگان.

تصویر ۲۷. حاشیه کلیسا در قالی ارمنی، جزئی از تصویر ۶، خرقان. مأخذ: آرشیو نگارندگان.

تصویر ۲۸. حاشیه چلیپا در قالی ارمنی. مأخذ: آرشیو نگارندگان.

تصویر ۲۹. حاشیه آستخ در قالی ارمنی، جزئی از تصویر ۹. مأخذ: آرشیو نگارندگان.

تصویر ۳۰ (راست). چلیپا با تکرار بازوها، جزئی از تصویر ۱۵. مأخذ: آرشیو نگارندگان.
تصویر ۳۱ (وسط). نقش آستخ در قالی بافت پنبک. مأخذ: آرشیو نگارندگان.
تصویر ۳۲ (چپ). نقش ستاره بشارت گر بر روی کفش زنانه ارمنی، کلیسای مریم مقدس تهران. مأخذ: آرشیو نگارندگان.

تصویر ۳۳ (راست). نقش ستاره بشارت گر بر ظرف ارمنی، کلیسای مریم مقدس تهران. مأخذ: آرشیو نگارندگان.
تصویر ۳۴ (وسط). چلیپا با تکرار بازوها، کلیسای مریم مقدس تهران. مأخذ: آرشیو نگارندگان.
تصویر ۳۵ (چپ). نقش آستخ بر کلاه اسقف ارمنی، کلیسای مریم مقدس تهران. مأخذ: آرشیو نگارندگان.

تصویر ۳۶. حاشیه بلوجیک (بافت روستای لار). مأخذ: آرشیو نگارندگان.

تصویر ۳۷. حاشیه بلوجیک، جزئی از تصویر ۱۸ (بافت روستای چوزه). مأخذ: آرشیو نگارندگان.

رازدان. این حاشیه در میان اهالی منطقه به آلاچان معروف است. نویسندگان وجه‌تسمیه آن را نیافتند.

• حاشیه کوچک

مهم‌ترین نقوش و نقشه‌های رایج در حاشیه کوچک قالی‌های نقشه‌ارمنی خرقان را می‌توان به سه دسته تقسیم کرد: حاشیه بلوجیک، حاشیه قندز (زیگزاگی)، و حاشیه S.

– **حاشیه بلوجیک:** این نقش معمولاً همراه با حاشیه بزرگ شانه‌به‌سر استفاده می‌شود. گونه‌ای از این حاشیه همان است که در قالی‌های منطقه طارم و نقشه‌های شاهسونی به نام آلماگل یا قزل‌گل شناخته می‌شود. این حاشیه مختص بافته‌های ارمنی محسوب نمی‌شود، هرچند در میان ارمنیان به نام خاص بلوجیک شناخته شده است (تصاویر ۴۲، ۴۳ و ۴۴).

– **حاشیه قندز (زیگزاگی):** قندز جانوری شبیه به روباه است همچنین یکی از تعابیر به‌کاررفته برای می (دهخدا، ۱۳۷۷). این حاشیه، درواقع، همان حاشیه زیگزاگی است که به‌عنوان حاشیه کوچک در قالی‌های ارمنی کاربرد بسیار دارد (تصویر ۴۵)، ولی وجه تسمیه آن در میان ارمنیان شناخته‌شده نیست.

نواری زیگزاگ است که در بالا و پایین آن عموماً گل یا ستاره هشت‌پر قرار می‌گیرد. گاهی بازوهای نوار زیگزاگی در اطراف گل پهن‌تر می‌شود و نقش برگ می‌گیرند. نقوش برگ و گل در این حاشیه، مانند دیگر حاشیه‌های واگیره‌ای، در تناوب رنگی تکرار می‌شوند (تصاویر ۳۶ و ۳۷).

– **حاشیه شانه‌به‌سر:** این نقش، که از حاشیه‌های رایج در قالی‌های ارمنی خرقان است، معمولاً با تناوب رنگی به‌صورت واگیره به‌کار می‌رود و گاه تک‌رنگ و خطی است (تصاویر ۳۸، ۳۹ و ۴۰). نقش شانه‌به‌سر بر منسوجات و پارچه‌های ارمنی نیز تصویر و بافته می‌شود (تصویر ۴۱). بنا بر افسانه‌های ارمنی پیش از مسیحیت، شانه‌به‌سر با کندن پرهای والدینش و لیسیدن چشم‌هایشان فروغ جوانی را به آن‌ها باز می‌گرداند. شانه‌به‌سر به‌سبب این اعجاز، نماد کیمیاگرانه آب حیات و بازیابی جوانی و درنهایت ولادت ثانوی روحانی است. به همین دلیل است که عامه معتقدند چشم شانه‌به‌سر گنج‌های پنهان را می‌بیند و آب‌های زیرزمینی را کشف می‌کند. شانه‌به‌سر در اسطوره‌ها و منظومه‌های ایرانی نیز خبرآور و واسطه میان خلق و خداوند است و نیز آموزگار غیب و صاحب اسرار و

تصویر ۳۸. حاشیه شانه‌به‌سر (بافت روستای آلاچان). مأخذ: آرشیو نگارندگان.

تصویر ۳۹. حاشیه شانه‌به‌سر (بافت منطقه آبگرم). مأخذ: آرشیو نگارندگان.

تصویر ۴۰. حاشیه شانه‌به‌سر (بافت روستای لار). مأخذ: آرشیو نگارندگان.

- حاشیه S: این حاشیه با نقش قلاب، در جهات افقی، عمودی، و قرینه، با تناوب رنگی در طول حاشیه کوچک کاربرد دارد و گاه به عنوان خرده نقش در متن هم استفاده می شود (تصاویر ۴۶ و ۴۷). همچنین به نظر می رسد نزدیکی این نقش با برخی از صورت های نوشتاری در فرهنگ ارمنی، بر حضور بیشتر آن در بافته های ارمنی بی تأثیر نبوده است. نماد S شکل اولین حرف کلمه ارمنی Sɛr (تر) به معنی ذات باری تعالی است (کاراپتیان، ۱۳۹۱).

تصویر ۴۱. نقش شانه به سر بر پارچه تزیینی ارمنی، کلیسای مریم مقدس تهران. مأخذ: آرشیو نگارندگان.

تصویر ۴۲. حاشیه بلوجیک (بافت خرقان). مأخذ: آرشیو نگارندگان.

تصویر ۴۳. حاشیه بلوجیک (بافت روستای لار). مأخذ: آرشیو نگارندگان.

تصویر ۴۴. حاشیه بلوجیک قرینه (بافت روستای آلاچان). مأخذ: آرشیو نگارندگان.

تصویر ۴۵. حاشیه قندز (بافت روستای لار). مأخذ: آرشیو نگارندگان.

تصویر ۴۶. حاشیه S. مأخذ: آرشیو نگارندگان.

تصویر ۴۷. لباس زنانه ارمنی با نوار تزئینی S. مأخذ: آرشیو نگارندگان.

تفاوت‌های قالی‌های نقشه‌ارمنی خرقان با قالی‌های ارمنی‌باف دیگر مناطق ایران

به گفته سلطانی‌نژاد و همکاران (۱۳۸۹) قالی‌های ارمنی‌باف ایران بیش از حفظ ویژگی‌های قالی ارمنستان نمایانگر فرهنگ اصیل قالی‌بافی ایران است. این نظر درباره اغلب قالی‌های ارمنی‌باف ایران درست است، اما درباره قالی‌های نقشه‌ارمنی خرقان باید گفت که این قالی‌ها از نظر طرح و نقش به فرهنگ تصویری قالی‌های ارمنستان وابسته‌ترند. علت این ویژگی را می‌توان چنین توضیح داد که ارمنیان منطقه خرقان طی چندین دوره زمانی به استان قزوین وارد شده‌اند و ورود بسیاری از آنان به ایران متأخرتر از ارمنیان دیگر مناطق است. چنان‌که آمد، از سال ۱۹۰۰ م. به این سو نیز برخی از آرامنه مستقیماً از ارمنستان و منطقه قفقاز به خرقان وارد شده‌اند، نه از اصفهان و فریدن و دیگر نواحی ارمنی‌نشین؛ بنابراین کمتر از ارمنیان دیگر مناطق ایران از طرح و نقش اقوام مجاور خود متأثر شده‌اند.

بیشتر میزان تأثیر طرح و نقش میان ارمنیان و شاهسون‌ها صورت گرفته است، چنانکه در برخی نمونه‌ها دقیقاً طرح و نقش یکدیگر را به‌کار برده‌اند. از سویی، قالی‌های آرامنه خرقان تنوع نقشه دیگر مناطق ارمنی‌باف ایران را ندارد و بیشتر طرح‌ها و نقوش آن برگرفته از طرح‌ها و نقوش منطقه پنبک ارمنستان است. **جدول ۱** ویژگی‌های کلی قالی‌های نقشه‌ارمنی بخش خرقان استان قزوین را نشان می‌دهد.

نتیجه‌گیری

قالی‌های نقشه‌ارمنی استان قزوین از تولیدات مناطق روستایی این استان‌اند که اغلب به بخش خرقان تعلق دارند. این قالی‌ها، به‌لحاظ طرح و نقش، ساختار هندسی و شکسته دارند که از روستا‌نشینانی بافندگان آن تأثیر پذیرفته است. همچنین در آن‌ها بر نقوش شاخصی چون

کلیسا، چلیپا، ستاره و شانه‌به‌سر تأکید می‌شود که در فرهنگ این قوم ریشه دارد. از سویی، این نقوش خاص در طرح‌های اقتباسی از مناطق و اقوام هم‌جوار وجه شاخص قالی‌های ارمنی‌باف به‌شمار می‌روند؛ و از سوی دیگر، طرح‌های اقتباسی از مناطق هم‌جوار در این بافته‌ها وجه تمایز آن‌ها از دیگر بافته‌های ارمنی است. بیشترین میزان تأثیر طرح و نقش در منطقه خرقان، میان ارمنیان و شاهسون‌ها صورت گرفته است.

قالی‌های نقشه‌ارمنی خرقان از نظر فرهنگ تصویری و طرح و نقش به قالی‌های ارمنستان نیز وابسته‌اند؛ چراکه ارمنیان منطقه خرقان طی چندین دوره زمانی به استان قزوین وارد شده‌اند و ورود بسیاری از آنان به ایران متأخرتر از ارمنیان دیگر مناطق است. ضمن اینکه ارمنیان این منطقه مستقیماً از ارمنستان و منطقه قفقاز به خرقان وارد شده‌اند، نه از اصفهان و فریدن و دیگر نواحی ارمنی‌نشین، بنابراین کمتر از ارمنیان دیگر مناطق ایران از طرح و نقش اقوام مجاور خود متأثر شده‌اند.

این سه ویژگی به قالی‌های نقشه‌ارمنی خرقان قزوین شناسنامه‌ای مستقل می‌دهد. رایج‌ترین نقشه‌های قالی‌های ارمنی، بوته‌خاری، کاسه‌بشقابی، گل‌افشان، ترنج‌چلیپا و گلدانی است. گفتنی است، به‌دلیل کوچ ارمنیان از منطقه، هم‌اکنون قالی‌بافی اصیل ارمنیان در استان قزوین از بین رفته و تنها برخی طرح‌ها و نقوش ایشان به قالی‌های مناطق هم‌جوار راه یافته است.

پی‌نوشت

۱. Arakel Davirijtsi

۲. Persian Flatweaves

۳. جناب آقای مهدی کبیری از بازاریان خوش‌نام، معتمد و از خبرگان و مجموعه‌داران بازار فرش قزوین هستند که در فرایند تحقیق میدانی از طرف منابع محلی همچنین اداره فرش استان قزوین به نگارندگان معرفی شدند. برخی از نمونه‌های جامعه آماری از مجموعه ایشان تهیه شده است.

۴. روستایی در بخش ضیاءآباد

۵. Yurd

جدول ۱. ویژگی‌های کلی قالی‌های نقشه‌ارمنی بخش خرقان استان قزوین. مأخذ: نگارندگان.

نام نقشه (ساختار کلی)	نمونه نقشه	نقش مایه شاخص	رایج‌ترین حاشیه بزرگ	رایج‌ترین حاشیه کوچک	رنگ‌های غالب	سایر ویژگی‌ها
بوته‌خاری (افشان)		- گل‌های درشت شبیه گل فرنگ (بنگرید به جزئیات تصویر ۱) - نقش چلیپا و گل چهارپر (بنگرید به جزئیات تصویر ۱)	---	---	- قرمز - کرم - سرمه‌ای	نقشه‌ای رایج در شاهسون‌های خرقان
کاسه‌بشقابی (ترنجی افشان)		- نقش چراغ (بنگرید به تصویر ۴) - نقش چلیپا و گل چهارپر (بنگرید به جزئیات تصویر ۳)	حاشیه کلیسا	- حاشیه گل‌گت (حاشیه‌ای شاهسونی) حاشیه قندز (زیگزاگی)	- سفید - سرمه‌ای - قرمز	- نقشه اقتباسی از شاهسون‌ها؛ - شاخص‌ترین وجه تمایز نمونه ارمنی و شاهسونی حاشیه کلیسا در نمونه ارمنی است.
گل افشان (افشان)		- گل فرنگ و گل رز و گل آفتابگردان (بنگرید به جزئیات تصویر ۸)	- حاشیه آستخ - حاشیه کلیسا	---	- قرمز - سرمه‌ای	---
ترنج چلیپا (لچک ترنج)		- ترنج با فرم صلیب (بنگرید به جزئیات تصویر ۱۰) - نقش آستخ (بنگرید به تصویر ۱۳) - نقش گل چهارپر و هشت‌پر (بنگرید به تصویر ۱۴)	حاشیه بلوجیک	---	- نارنجی - روناسی - قرمز - آبی	- ترنج چلیپا در منطقه خرقان به صورت هندسی با نقوش انتزاعی رواج دارد. - در بافته‌های دیگر مناطق ارمنی نشین، از جمله لیلیان، به صورت گردان هم استفاده می‌شود. - به دلیل مجاورت روستای توآباد با روستاهای ارمنی نشین، این نقشه در میان بافته‌های آنان نیز رواج دارد.
گلدانی (افشان)		- نقش گلدان (بنگرید به تصویر ۲۱)	- حاشیه چلیپا - حاشیه بلوجیک	حاشیه قندز (زیگزاگی)	- سرمه‌ای - آبی - سرخ - سبز سیر - کرم	- معروف به نقشه چوزه (به علت رواج در روستای چوزه)؛ - در برخی نقوش مرتبط با قالی‌های قفقاز؛ - وجود نوع گردان آن در بافته‌های لیلیان.

فهرست منابع

- ادواردز، سیسیل. (۱۳۶۸). *قالی ایران* (ترجمه مهین دخت صبا). تهران: فرهنگسرا.
- ارکلیان، آراکل، ک. (۱۳۸۷). اساتیر ارمنی (ترجمه ماسیس پانوسیان). چپستا، (۲۵۲)، ۶۴-۶۸.
- اوهانیان، طاتول. (۱۳۸۶). نقش بازرگانان ارمنی در فرهنگ و هنر جلفای نو. پیمان، (۴۰)۱۱، ۱۴۵-۱۵۸.
- بابایان، آنی. (۱۳۸۶). بازرگانان جلفا و شکل‌گیری هنر نقاشی دیواری. پیمان، (۴۰)۱۱، ۱۴۵-۱۵۸.
- تکمیل‌همایون، ناصر. (۱۳۸۳). درآمدی بر چگونگی حیات اجتماعی و فرهنگی ارمنیان قزوین. پیمان، (۲۸)۸، ۴۸-۶۴.
- حصوری، علی. (۱۳۷۶). نگاهی بر فرش ارمنی. پیمان، (۵-۶)، ۹۰-۹۴.
- دهخدا، علی اکبر. (۱۳۷۷). لغتنامه، ذیل واژه قندز. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- سلطانی‌نژاد، آرزو؛ فرهمند بروجنی، حمید و ژوله، تورج. (۱۳۸۹).
- مطالعه تطبیقی قالی ارمنستان و قالی ارمنی‌باف ایران. *گلجام*، ۶(۱۷)، ۲۷-۵۲.
- کاراپتیان، آرمینه آ. (۱۳۹۱). پیشینه فرش‌های ارمنی و بازتاب نماد و انگاره در اصالت نقش‌های آن. پیمان، (۶۰)۱۶، ۷-۵۰.
- گلریز، محمدعلی. (۱۳۳۷). *مینودر یا باب‌الجنه قزوین*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- مجابی، سیدعلی؛ جنت، فاطمه؛ میر مولا، ثریا و احمدی، جواد. (۱۳۸۲). فرش‌های ارمنی باف فریدن. *مجموعه مقالات اولین سمینار ملی تحقیقات فرش دستباف* (ج. ۲). تهران: وزارت بازرگانی و مرکز تحقیقات فرش دستباف ایران.
- ورجاوند، پرویز. (۱۳۷۷). *سیمای تاریخ و فرهنگ قزوین* (ج. ۲ و ۳). تهران: نشر نی.
- هواساپیان، مایرنی. (۱۳۸۶). *زیراندازهای ارمنی‌باف ایران*. تهران: نشر تاریخ ایران.
- Tanavoli, P. (2002). *Persian Flatweaves*. Italy: Antique Collectors' Club.

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the author(s), with publication rights granted to the Bagh-e Nazar Journal. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

نحوه ارجاع به این مقاله:

رشادی، حجت‌اله؛ شادلو، داود و ایرانپور، امین. (۱۳۹۹). بررسی طرح و نقش در قالی‌های نقشه‌ارمنی بخش خرقان استان قزوین. *باغ نظر*، ۱۷(۹۳)، ۶۷-۸۲.

DOI: 10.22034/BAGH.2020.170447.3986
http://www.bagh-sj.com/article_123118.html